भिडे आडनांव व व्युत्पत्ती

'भिडे' या नांवासंबंधी विचार करतां दोन तीन संभाव्य व्युत्पत्तींचा विचार करावा लागेल. तत्पूर्वी 'भिडे' हे तुमचे आडनांव पूर्वी भाडभोके होते असे इतर (भिड्यांव्यतिरिक्त) लोक अगदी ठामपणे सांगतात. तसे मात्र नाही. एका जुन्या हस्तलिखितांत ते अत्रि गोत्रियांत दाखविले आहे. मात्र या आडनांवांतील अशोभनीय, ग्राम्य अर्थ (संभाव्य असणारा वा सुप्त असणारा) विचारात घेताना भिड्यांचा उपमर्द करावा या उद्देशाने तशी कंडी पिकविली असावी. या वृत्तग्रंथासाठी प्रथमावृत्तीच्यावेळी व नंतर आतांही ज्या शेकडो भिडे कुटुंबियांनी वृत्त पाठविले त्यातील कोणीही 'पूर्वी ते आमचे आडनांव होते' असे लिहून पाठविले नाही व ते धारण करणारा एकही नित्युंदन गोत्रीय आमच्या पाहण्यात नाही.

आता 'भिडे' नांवाच्या दोन-तीन संभाव्य व्युत्पत्ती पाहू. एक -भिडस्त - संकोच करणारा, दोन -प्रतिपक्षीयांपर्यंत जाऊन भिडणारा, तीन - संघनेता. पहिली विचारात घेण्याचे कारण नाही, कारण एक तर तसे असते तर नांव 'भिडस्त' किंवा 'भिडस्ते' असे झाले असते आणि बऱ्याच जणांच्या एकूण स्वभावावरून भिडे हे 'निर्भीड' असतात असे दिसते. दुसऱ्या व तिसऱ्या व्युत्पत्तीत भेद नाही. प्रतिपक्षीयांपर्यंत जाऊन भिडणारा काय किंवा संघनेता काय एकच. आणि एक व्युत्पत्ती होऊ शकते ती म्हणजे खेळातील भागीदार तो 'भिडू'. भिडु, भिडा अशी रूपें होऊन त्याचे 'भिडे' असे आदरार्थी बहुवचनी रूप झाले. कोकणांत पूर्वी व आताही 'साने' ऐवजी 'साना', 'दाबके' ऐवजी 'दाबका' असें म्हणणारे वृद्ध आहेत. 'आ' ऐवजी 'ए' लागून हीं नावें बनली.

निवेंडीच्या 'रसाळ' भिडे वंशाच्या लोकांनी त्र्यंबक येथे दिलेल्या सर्व लेखात '. . . भिडे रसाळ गांव निवेंडी' असा स्वत:च्या नांवाच्या व गांवाचा निर्देश केला आहे. भिडे प्रथम, रसाळ नंतर, निवेंडी गांव सोडल्यावर काहींनी 'रसाळ' हे स्वतंत्र आडनांव घेतले व काहींनी 'भिडे' हे नांव तसेच ठेवले. म्हणजे सर्व नित्युंदन गोत्रीय रसाळ, भिडे होते किंवा आहेत, सर्व भिडे रसाळ नव्हते किंवा नाहीत. साताऱ्यात लोणार आळीत राहणारे एक कुटुंब 'लोणार' भिडे या नांवाने परिचित होते. त्या लोकांनी स्थलांतर केल्यावर ते विशेषण गळालें.

पुण्यात पुष्कळ भिडे कुटुंबे आहेत. त्यांना एकमेकापासून अलग करण्यासाठी, लोकांनी त्यांच्या नांवाआधी नवनवीन विशेषणे लावली आहेत. 'पानवाले', 'लाऊडस्पीकरवाले', 'शिकारी', 'सुधारक', 'वाईकर', 'अभिरुची भिडे', ही अशा प्रकारची विशेषणयुक्त नांवे आहेत. इतर आडनांवाच्या बाबतीतही कोणी 'वडेवाले', कोणी 'मोतीवाले', 'सराफ', 'रेडिओवाले', तर कोणी 'लोणीविके' अशी विशेषणें आहेत. काही वर्षांनी या विशेषणांची आडनांवे होणे संभवनीय आहे. अशा प्रकारच्या नामकरणाच्या आपत्तीतून मोठे मोठे रावबहादूर, रावसाहेब सुटले नाहीत, पुढारी सुटले नाहीत, फार काय 'भांग्या मारुती', 'जिलब्या मारुती', 'बटाट्यामारुती', 'बायक्या विष्णू', 'मढ्या विठोबा', खुन्या मुरलीधर' इत्यादी पुण्यातील देवही सुटले नाहीत. इतर गांवांतही 'ढोल्या गणपती', 'सुपारी हनुमान', 'काळा राम', 'गोरा राम', असे देव सुटले नाहीत; तेथे भिडे कसे सुटतील ?